

Dr. Sipos Miklós

A gyenge termelőszövetkezetek és az állami támogatás
néhány kérdése

I. A gyenge termelőszövetkezetek gazdálkodásának fontosabb jellemzői hazánkban

A második világháború után kibontakozó tudományos-technikai forradalom a mezőgazdasági termelésben is érezteti hatását. A technikai forradalom eredményeinek a mezőgazdaságban történő alkalmazása mind a tőkés, mind pedig a szocialista országokban, közöttük hazánkban is nagymértékben hozzájárult a mezőgazdaság teljesítőképességének rokozásához, a munkaerő egy részének felszabadításához és maga után vonta a termelés technikai alapjainak minőségi átalakulását. A technikai haladás módosította a termelési tényezők egymáshoz viszonyított optimális arányát, de a mezőgazdasági üzemek teljesítményében továbbra is a természeti erőforrások mennyisége és minősége a determináló tényező. A termelőerők jelenlegi rejlettségi színvonalán tehát a mezőgazdaságban a célszerű gazdálkodás kialakításában a természeti erőforrásoknak, mint korlátozó tényezőknek a figyelembe vétele a gazdálkodás és az állami szabályozás szükségszerű mozzanata.

Hazánk termelőszövetkezeti szektorában - mint ismeretes - jelentős azon tsz.-ek száma, melyeknek gazdálkodási

eredményei nagymértékben elmaradnak az országos átlag mögött. E tsz-ekben az eleven- és holtmunkaráfordítás hatékonysága alacsony és a gazdálkodási mérleg általában passzív. A közvélemény és a közgazdasági szakirodalom ezeket sorolja a gyenge termelészövetkezetek kategóriájába. 1968-ban a gyenge tsz-ek a szövetkezeti szektornak 31 %-át tették ki és a mezőgazdasági szántóterület 28 %-án gazdálkodva a halmozatlan termelési érték mintegy 15-17 %-át állították elő. Ezek a statisztikai adatok jelzik, hogy az "un" gyenge termelészövetkezetek^{1/} - területi kiterjedésüknél fogva az alacsony gazdálkodási színvonal ellenére - nem jelentéktelen szerepet töltenek be napjainkban a magyar mezőgazdaság termelésében és a munkaerő foglalkoztatásában. Ezért nem véletlen, hogy agrárpolitikánk egyik súlyponti kérdése az indirekt irányítási rendszerben is a gyenge tsz-ek gazdasági fejlesztése.

A termelészövetkezetek kedvezőtlen gazdálkodási színvonalát számtalan makró- és mikroökonómiai tényező eredményezi. Az eredményekre ható tényezők sorába tartozik, a jelenlegi ár- és jövedelemszabályozási rendszer mellett, többek között az eszközellátottság, a természeti erőforrások /főként a talajminőség, aklimatikus- és domborzati viszonyok/ a

1/ Megjegyezzük, hogy a termőhelyileg gyenge és a gazdaságilag meg nem erősödött tsz-ek kategóriájában a KSH 826, a M.E.M. pedig 846 termelészövetkezetet tartott nyilván 1968-ban. Az MSZMP Gazdaságpolitikai Osztálya mellett működő Területfejlesztési Agrár Szakbizottság komplex ismérvek alapján 924 tsz.-t minősített gyengének. A továbbiakban az utóbbi számot és minősítést tekintjük mérvadónak. /Magyarország, 1970. 6.sz. Rp./

felhasznált eleven munkamennyiség, a kedvezőtlen termelési profil, stb. A tartósan gyenge termelőszövetkezetek kedvezőtlen eredményeinek fő okát és annak megszüntetési lehetőségeit egyes nézetek különböző gazdasági tényezőkben látják. Az agrárközgazdászok egyik csoportja szerint az eszközellátottság eltérő színvonala differenciálja elsősorban a termelőszövetkezetek gazdálkodását. Mások szerint pedig a természeti erőforrások szűkössége a kedvezőtlen gazdálkodási színvonal legfontosabb meghatározó faktora és a gazdaságpolitikának ennek az ellensúlyozására kell törekednie. Véleményünk szerint az utóbbi álláspontnak van nagyobb realitása. A szűkös természeti erőforrásoknak a kedvezőtlen gazdálkodási színvonalat meghatározó szerepét az alábbiak bizonyítják.

Hazánk különböző részein a természeti erőforrások a mezőgazdasági és ipari termelés szempontjából nem egyformán kedvezőek. Ha a gyenge termelőszövetkezetek földrajzi elhelyezkedését tesszük vizsgálat tárgyává, amelyek főként Észak-Magyarországon, a Nyírség és a Duna-Tisza Köze homoktalajain, Dél-Kelet-Dunántulon, a Bakony-Vértesalja térségében és Nyugat-Magyarország kavicsos savanyú kémhatású talajain, valamint dombvidékein gazdálkodnak, akkor elfogadható az a feltételezés, hogy a gazdasági elmaradottságuk fő oka a természeti erőforrások szűkösségében keresendő. Az említett tájegységek ugyanis azok a területek, ahol a természeti erőforrások a mezőgazdasági és ipari termeléshez jóval kedvezőtlenebbek, mint az ország más területein.

A területi egybeesésen alapuló feltételezés azonban nem elegendő bizonyíték a szűkös természeti adottságoknak a kedvezőtlen gazdálkodási eredmények kialakulásában betöltött meghatározó szerepére vonatkozóan, mivel az említett területeken is találunk jó eredménnyel gazdálkodó termelőszövetkezeteket és a fordított eset is előfordul. A szűkös természeti adottságok és a kedvezőtlen gazdálkodási eredmények közötti feltételezett oksági összefüggés mélyebb, megalapozottabb vizsgálatára is szükség van. Az oksági összefüggés létezésének bizonyítására az agrárszakirodalomban már elvégzett különböző korrelációs elemzések^{2/} közül a Területfejlesztési Agrár Szakbizottság által elvégzett vizsgálat érdekes és a témánk szempontjából véleményünk szerint nagyon aktuális eredményeire hivatkozunk. Az említett korrelációs vizsgálatot 1967 évi tsz. soros adatokkal végezték el úgy, hogy a természeti erőforrásokat a területegységre jutó kataszteri tiszta jövedelem átlagos nagyságával reprezentálták, a gazdálkodási szintvonalat pedig több részmutatóból kialakított szintetikus gazdasági mutatóval fejezték ki egységesen minden termelőszövetkezet tekintetében. Mellőzve most e helyen a természeti erőforrások kataszteri tiszta jövedelemmel történő reprezentálá-

2/ Sas Béla: Vita a kedvezőtlen természeti adottságú termelőszövetkezetek állami támogatásáról. /Tudomány és Művelődés, 1967. november./
Az MSZMP Gazdaságpolitikai Osztálya mellett működő Területfejlesztési Agrár Szakbizottság: A természeti erőforrásokban szűkös agrárterületek fejlesztési irányelvei. /Bp. 1969./

sából származó esetleges torzítások értékelését, megemlítjük, hogy amíg országos átlagban kifejezetten gyenge korrelációs összefüggést mutatott ki a vizsgálat, addig a gyenge termelőszövetkezetek tekintetében az összerűgés igen erős, mivel a korrelációs együttható értéke +0,801. Ez azt jelenti, hogy a gyenge termelőszövetkezetek kedvezőtlen gazdálkodási színvonalát 64 %-ban a szűkös természeti erőforrások determinálják. Az egyéb befolyásoló tényezők együttes hatása pedig mindössze 36 %-ot tesz ki.

A vizsgálat továbbá megállapította, hogy a természeti erőforrásokban szűkös területeken gazdálkodó tsz-ek a természeti körülményektől független egyéb tényezőkkel /eszköz, eleven munka, vezetés, stb./ és kevésbé tudnak élni, mint más termelőszövetkezetek. Végül a vizsgálat felhívja a figyelmet arra az érdekes sajátosságra is, hogy a természeti körülményeknek az eredményekre gyakorolt hatása a gyengéktől a jó tsz-ek felé haladva csökken, mert a közepes termelőszövetkezeteknél a korrelációs kapcsolat gyenge, a jóknál pedig negatív. Az utóbbi azt jelenti, hogy a jó szövetkezetek gazdálkodásában jelenleg már a gazdálkodás természeti erőforrásoktól független tényezői /eszközellátottság, eleven munka, piaci körülmények, stb./ játszanak meghatározó szerepet.

Mindebből leszűrhető tehát az a megalapozott következtetés, hogy a gyenge termelőszövetkezetek kedvezőtlen gazdálkodási színvonalában jelenleg a szűkös természeti adottságoknak van általában elsődlegesen meghatározó szerepe.

Az indirekt irányítási rendszerben a természeti erőforrásokban szűkös területeken gazdálkodó gyenge termelőszövetkezetek gazdálkodását a következők jellemzik.

A gyenge termelőszövetkezetekben a talajok természetes termőképessége jóval - mintegy 40 %-kal - alacsonyabb az országos átlagnál /átlagosan 7 a k/kh/. Az alacsony termőképesség leszűkíti a jövedelmező mezőgazdasági termelés lehetőségeit és így korlátozott a népesség eltartóképesség is. Bár a kedvezőtlen talaj és domborzati adottságok kompenzálásához átlagot meghaladó eszközellátottság lenne szükség, mégis a tsz-ekben az eszközellátottság jelentősen elmarad az országos átlagtól. Szükséges megemlíteni, hogy a gyenge tsz-ek kategóriájában a homokterületeken gazdálkodóknál az ültetvénykultúrák következtében magas az állóeszközök területegységre jutó értéke, de a teljes eszközellátottság még itt sem kielégítő. A kedvezőtlen eszközellátottság a gyenge akkumulációs képességgel és az eszközbefektetés hatékonyságának alacsony színvonalával kapcsolatos. Ezért népgazdasági szinten sem gazdaságos az eszközbefektetés az illető agrárterületeken, s így az eleven munka gépi munkával történő helyettesítése akadozik.

A gazdálkodás tényezői között kedvezőtlen a gyenge termelőszövetkezetek munkaerőhelyzete is. A munkaerő potenciál mennyiségileg kevés, hiszen e területeken a tagsűrűség alacsony és a munkaerő minősége összetétele sem kedvező. A gyenge termelőszövetkezetekben az országos átlagnál jóval magasabb a 60 éven felüliek részaránya, a szakképzettek és a fiatalok számaránya viszont rendkívül alacsony. A munkaerőhelyzet következménye az évi ledolgozott munkamennyiség alacsony színvonala, ami egy dolgozó tagra számítva mintegy 2/3-a az or-

szágos átlagnak. A gazdasági fejlődés szempontjából pedig az eleven munkabefektetés fokozása igen jelentős, mert ez szemben az eszközbefektetéssel, kifizető. Sajnálatos azonban, hogy az eleven munkabefektetés határozott növelését a jelenleg alacsony személyi jövedelemszínvonal korlátozza. Az egy dolgozó tagra jutó évi személyi jövedelemrészesedés 1967-ben az országos átlagnak 61 %-a, a legjobb tsz-ekben elért jövedelemszintnek pedig 33 %-a. A személyi jövedelem színvonalának alakulásával kapcsolatban hasznos megemlíteni, hogy az idézett vizsgálat szerint a földminőség erőteljesebben befolyásolja a tagra jutó jövedelem színvonalát, mint a gazdálkodás általános színvonalát. E tekintetben a pozitív korrelációs együttható értéke 0,81.

Az indirekt gazdaságirányítási rendszer első évében a mezőgazdasági tevékenységi kör kibővülésének eredményeként a termelőszövetkezeti szektorban a melléküzemági árbevételek mintegy 18 %-kal növekedtek. Bár ez a hatás a gyenge termelőszövetkezetekben is jelentkezett, mégis az utóbbi tsz-ekben a melléküzemági tevékenység mérete is az ebből származó árbevétel aránya alacsony. 1968-ban a gyenge tsz-ek 60 %-ban a melléküzemági árbevétel aránya 1 % alatt maradt és a 8,8 %-ot csak 15 %-nál érte el. A vállalati jövedelemszínvonal növelése érdekében végrehajtott üzemi tevékenységi kör célszerű kibővítésével a gyenge termelőszövetkezetek az eddigiekben kevésbé tudtak élni a piactól való távolság, az alacsony akkumuláció, az általános gazdasági elmaradottság és a

vezetési színvonal fogyatékoságai miatt.

A gyenge termelőszövetkezetek gazdálkodásának alapvető sajátossága az egészségtelen gazdálkodási struktúra. Az illető termelőszövetkezetekben az állattenyésztés veszteséges, a növénytermeléssel szemben alárendelt ágazat. Így a számosállatsűrűség alacsony, ami a talajok szervesanyag-gazdálkodásának javítása szempontjából kedvezőtlen. A növénytermesztés struktúrája pedig - ahol a tagság zömét foglalkoztatják - azért kedvezőtlen, mert általában túl sok növényi kultúrát termesztenek. Végül a gazdálkodási struktúra kedvezőtlen vonása a melléküzemágak - már említett - alacsony részaránya. A racionális szakosodás folyamatának érdemleges kibontakozását, ami a gazdasági fellendülésük egyik hatékony útja lehetne, azonban jelenleg erőteljesen korlátozza a bruttó jövedelem alacsony színvonala.

Az eddigiekkel összefüggésben a gyenge szövetkezetekben - a jelentős állami támogatás ellenére is - kedvezőtlen a vállalati jövedelemhelyzet. A területegységre jutó bruttó jövedelem mennyisége 1967-ben mintegy 58 %-a az országos átlagnak. Nem magasabb ennél a területegységre jutó felhalmozás színvonala sem. E jövedelemviszonyok következménye, hogy a kedvezőtlen adottságu tsz-ek saját erőből általában az egyszerű ujratermelés költségeit sem képesek fedezni.

Az alapvető gazdasági jellemzők következményei sokrétűek. Megemlítjük ezek között a gazdasági növekedés stagnálását, a munkaráfordítások hatékonyságának alacsony színvonalát, ame-

lyet a magas költségszint jelez, továbbá azt, hogy a termelőszövetkezeti szektorban az átszervezés utáni fejlődést - a termelőszövetkezetek egyik csoportja számára - nagymértékű egyenlőtlenségek kísérték a gazdálkodási színvonalban különösen pedig a tagok személyi jövedelmében.

Mindezek a kedvezőtlen sajátosságok és azok következményei összefüggenek a természeti erőforrások szükségével, s így nagyrészt a szövetkezetek gazdálkodásától független hátrányok, melyeknek az ellensúlyozása már korábban is felvette a társadalmi beavatkozás szükségességét. A termelőszövetkezetek gazdálkodásába történő gazdaságpolitikai beavatkozás egyik jelentős eszköze az állami támogatás, melynek egyes kérdéseit a referátum alábbi részeiben elemezzük.

II. A gyenge termelőszövetkezetek állami támogatásának néhány kérdése az új mechanizmusban

Az 1968 elején bevezetett gazdasági reform közigazgatási szabályozó eszközei között a természeti erőforrásokban szűkös agrárterületek termelőszövetkezeteinek és állami gazdaságainak állami költségvetési eszközökkel történő támogatását több konkrét gazdasági és politikai tényező együttesen indokolja.

A gyenge termelőszövetkezetek és állami gazdaságok állami támogatását végső soron az indokolja, hogy a mezőgazdasági termékekre irányuló rohamosan növekvő társadalmi szük-

szeletek kielégítéséhez jelenleg nélkülözhetetlen a szövet-
kezeti szektor mintegy egyharmadát képviselő kedvezőtlen adottsá-
gú tsz-ek termelése, mivel ez a szektor bruttó termelési
értékének az utóbbi években 15-17 %-át jelentette. Ulyan je-
lentős szerep és a szükségletek kielégítésében és hozzátehet-
jük a munkaerő foglalkoztatásában, amelyet más formában a
mezőgazdaság nem tudna gyorsan és hatékonyan pótolni. Hibás
ugyanis az a gyakran elhangzó felvetés, hogy ha a gyenge tsz-
ek termelési tevékenységének beszüntetésével felszabaduló anya-
gi és személyi erőforrásokat a jó tsz-be csoportosítanánk át,
akkor a mezőgazdaság fejlődése hatékonyabb és magasabb színve-
nalu lenne. Elegendő itt utalnunk Takács József számításaira
és végkövetkeztetésére, aki a 180 leggyengébb tsz. esetében
megvizsgálta a termelés-beszüntetés és átcsoportosítás kö-
vetkezményeit. Tanulmányában^{3/} megállapítja, hogy a kieső ter-
melésnek és a megszüntetett munkahelyeknek a pótlásához a töb-
bi termelőszövetkezetnek 8-10 évre lenne szüksége. A népgaz-
daság pedig ennyi ideig a hatékonyság növekedése mellett sem
tudná áthidalni a termelés kiesést, mivel ez komoly zavaro-
kat okozna a lakosság ellátásában és a külkereskedelemben.

Ez a következtetés egyúttal arra is felhívja a figyel-
met, hogy egyes területeknek a mezőgazdasági művelésből törté-
nő teljes kivonására a társadalmi feltételek csak fokozatosan
alakíthatók ki; a magyar mezőgazdaság fejlesztésének ez az ut-

3/ Takács József: A mezőgazdasági nagyüzemek gazdasági nö-
vekedésének jellemzői. /Közgazdasági szemle, 1968/10./

ja kizárólag távlati gazdaságpolitikai célkitűzésként realitás.

Ahhoz azonban, hogy a kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezetek akár egyszerű, akár társadalmilag mérlegelt ki-mértékű bővített újratermelést folytassanak, többletköltségeik felvásárlási áron kívüli népgazdasági megtérítésére van szükség, mert az ismételt mezőgazdasági felvásárlási áremelések ellenére - a továbbra is fennálló ipari és mezőgazdasági ár-diszparitás következményeként^{4/} - termelési ráfordításaik nagy része az árakban jelenleg nem térül meg. A kedvezőtlen természeti adottságok a jelenlegi ár- és jövedelemszabályozás mellett a gyenge termelőszövetkezetek gazdálkodásában tehát olyan vesztést okoznak, melyet az állami támogatási eszközökkel indokolt ellensúlyozni. Ez a veszteség, vagy más szavakkal a negatív földjáradék az érték meghatározó földeknél rosszabb minőségű földeken gazdálkodó termelőegységekben keletkezik, s nagyságát tekintve az egyéni termelési ráfordítások és az érték meghatározó föld termelési ráfordításainak különbségével egyenlő. Nem kívánok e helyen a mezőgazdasági termékek árcentrumának és a jövedelemszabályozás /s ezen belül az állami támogatás/ rendszerének összefüggésével részletesebben foglalkozni, mivel

4/ Csikós-Nagy Béla tanulmánya szerint az árdiszparitás tartalma az, hogy a mezőgazdasági termékek felvásárlási ár-szintvonala az eszmei /ráfordítás arányos/ áraknak 83 %-a, az ipari termelési árak szintje pedig annál átlagosan 6 %-kal magasabb. /Közgazdasági Szemle, 1968/3./ Az utóbbi időben egyes közgazdászok viszont felvetik, hogy a termelőeszközök árkedvezményei miatt már megszűnt az ipari és a mezőgazdasági árak közötti diszparitás. /Pénzügyi Szemle, 1969/12./

ezt a problémát Egető Emese referátumában már érintette, csak azt jegyezném meg, hogy a közeljövőben sem számíthatunk a háttárföldek termelési ráfordításainak felvásárlási árakban történő elismerésére, ezért az árrendszer fogyatékoságainak ellesszulyozására hivatott gyenge tsz. dotáció viszonylag tartós eszköze a mezőgazdaság fejlesztésének.

A növekvő társadalmi szükségletek kielégítésének igénye és az árdiszparitás mellett a gyenge termelőszövetkezetek állami támogatását korlátozott mértékben szükségessé teszi az ország külkereskedelmi érdeke is. Hazánkban a mezőgazdaság aktív szerepet tölt be a gazdasági növekedésben, mert egyéb összefüggések mellett devizakitermelő képességével^{5/} jelentősen hozzájárul az egész népgazdaság fejlődéséhez. Nem állítjuk, hogy a devizakitermelő képesség növelése kizárólag a gyenge tsz.-ek feladata, mégis mivel e tekintetben is van nem jelentéktelen szerepük /pl. nyírségi gyümölcs, homoki primőrök exportja/ szükségesnek látjuk azokat az állami szubvenciókat, támogatási eszközöket mindegyik gazdaságnak megadni, amelyekkel az exporttermékek minőségét, a szállítási, raktározási feltételeket, a csomagolás színvonalát javítani lehet, mert sok termékünkönél már elvesztettük a kedvező földrajzi körülményeinkből származó - régebben oly sokat hangztatott - piaci előnyöket.

A gazdasági tényezők mellett a kedvezőtlen természeti

5/ Burger Kálmán: A mezőgazdaság szerepe a népgazdaság növekedésében. /Kossuth, 1969. Bp./

adottságu termelőszövetkezetek állami támogatását fontos az előzőekkel egyenrangú politikai szempont indokolja. Ma már több mint egy évtizedes tapasztalataink vannak arra nézve, amit Lenin a "Szövetkezetekről" írt tanulmányában zseniálisan előre látott, hogy a nagyüzemi gazdálkodás feltételei hosszabb történelmi időszakban alakulnak ki a szövetkezeti szektor egészében. Amíg ez bekövetkezik a szocialista államnak hatékony eszközökkel, közöttük az állami támogatás különféle formáival szükséges segíteni a bonyolult folyamat előrehaladását, megakadályozva ezzel a nagymértékű területi jövedelem-különbségek kialakulását és a természeti erőforrásokban szűkös agrárterületek gazdasági lehetetlenülését, elnéptelenedését.

E fontosabb okok alapján vált gyakorlattá az indirekt irányítási rendszerben a gyenge termelőszövetkezetek különböző eszközökkel történő állami támogatása. E formák között nagy szerepet tölt be az 1968-70 közötti hároméves időszakra bevezetett megkülönböztetett - csak a gyenge tsz-ekre vonatkozó - állami támogatás rendszere, melynek a rendeltetése a kedvezőtlen természeti adottságok ellensúlyozása a zavartalan újratermelés megvalósítása érdekében.

A jelenlegi speciális támogatási rendszer célkitűzései között alapvető a termeléspolitikai preferenciák megvalósításának az ösztönzése, az ötéves tervben megfogalmazott életszínvonal-emelés minden tsz-re kiterjedő célkitűzéseinek garantálása és a vállalati gazdálkodás minimális pénzügyi feltételeinek a megteremtése.

A speciális támogatás mértéke két szélső határ között helyezkedik el. Egyfelől minimálisan annyi támogatást szükséges a kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezeteknek folyósítani, hogy az árbevételekkel együtt az önálló vállalatyszerű gazdálkodás pénzügyi feltételei legalább az egyszerű újratermelés szintjéig garantálva legyenek. Másfelől a maximum megállapításánál figyelemmel kell lenni arra, hogy a munkadíjak a fejlődésben elmaradott agrárterületeken ne szakadjanak el nagymértékben a tényleges termelékenységtől és ne akadályozzák a népesség lassu átáramlását termelékenyebb népgazdasági ágakba.

A megkülönböztetett állami támogatás rendszere több formát tartalmaz. A rendszer legjelentősebb eleme az árkiegészítés. Ez olyan eredmény szemléletű támogatási mód, amely meghatározott termékek termelése, vagy értékesítése esetén felvásárlási áron kívüli felárat biztosít a termelőszövetkezeteknek. Az árkiegészítés összege lineáris összefüggést mutat a termelt, vagy értékesített mennyiséggel, miáltal ösztönöz az árukibocsátás növelésére. Az árkiegészítés egy termékre, vagy termékcsoporthoz jutó mértéke pedig fordított arányban változik a szántóföld aranykoronában kifejezett kataszteri tiszta jövedelmével.

Hazánkban a másik jelentős támogatási forma a jövedelemkiegészítés. Ennek rendeltetése a személyi jövedelmek társadalomilag indokolt minimális munkadíj színvonalára történő felemelése. Jövedelemkiegészítést jelenleg azokon a területeken alkalmaznak, ahol az ipar, vagy más népgazdasági ágazat munkaerőfelszívó hatása különösen nagy. A speciális támogatás formái között továbbra is megtaláljuk a szakember támogatás különféle módozatait és a gépi munkadíj támogatást.

Az indirekt irányítási rendszerben új támogatási elem került alkalmazásra a termelőszövetkezetek szanálási eljárásában. Ezt a szanálási hitelfedezet és a regulatív adóból képződő költségvetési veszteség-térítés jelenti. Az áttekintett speciális támogatási formák azok, amelyek az indirekt irányítási rendszer első három évében a kedvezőtlen adottságu tiszteket gazdálkodásának ideiglenes gazdaságpolitikai stabilizációját.

III. A gyenge termelőszövetkezetek és az állami támogatás jövője a távlati gazdaságpolitikai elképzelések tükrében

Hazánkban a különböző ismérvek alapján gyengéknek minősített termelőszövetkezetek a mezőgazdaság teljes kollektivizálásának befejezése óta jelentős állami támogatást kaptak. Az indirekt irányítási rendszer első két évében sem jelentéktelen az a pénzmennyiség, amelyet a gyenge szövetkezetek vissza nem térítendő állami támogatásként pénzbevételeik között elszámolhattak. Ennek ellenére számarányuk és a szövetkezeti szektorban elfoglalt súlyuk a 60-as évek közepétől kezdődően változatlan. Bár várható, hogy az új mechanizmusban alkalmazott megkülönböztetett állami támogatás rendszere hatékonyabb lesz az előzőnél, mégsem szabad illuziókat táplálnunk - a gyenge termelőszövetkezetek talpraállítása tekintetében - ezzel a formával szemben sem. Hiszen egyrészt a támogatás jelenlegi szintje sem teszi lehetővé a veszteséges gazdálkodás okainak

felszámolásához szükséges egyszeri nagyberuházások költségeinek finanszírozását, másrészt pedig ez a forma sincs meghatározott fejlesztési célkitűzések szolgálatába állítva. Ezért a támogatás felhasználásában az az általános, hogy elsősorban a gazdálkodás folyamatos üzemi kiadásainak finanszírozására használják fel a gyenge termelészövetkezetek.

Ha a gyenge tsz. dotáció színvonalával és felhasználási módjával kapcsolatos eddigi tapasztalatokat kiegészítjük azzal az elméleti megállapítással, hogy az áruviszonyok egészséges aktivizálására hivatott indirekt irányítási rendszer természetével is ellentétes a gazdasági tisztánlátást akadályozó bonyolult általános és megkülönböztetett támogatási rendszer akkor nem tekinthetjük meglepőnek, hogy a mezőgazdaság távlati 15 éves fejlesztési tervének előkészítése és kidolgozása során az egyes szakfolyóiratokban az állami támogatás átalakítására és a természeti erőforrásokban szűkös agrárterületek jövőbeni fejlesztésére vonatkozóan új elképzeléseket találunk.

A szocialista országok mezőgazdaságának fejlődési tendenciáit figyelembe véve az utóbbi időben gyakran felvetik a gyenge termelészövetkezetek és állami gazdaságok támogatásának jövőjét illetően, hogy hazánkban is szükség lenne más típusu állami támogatásra. Ezek szerint olyan típusu támogatási rendszer kialakítására célszerű törekedni, amely a gazdálkodás kedvezőtlen objektív adottságait felszámoló nagyberuházások finanszírozására koncentrálna a jelenlegi üzemeltetési

centrikus támogatási formák helyett. E koncepcióban a gazdaságok reorganizálását elősegítő támogatási formák kerülnek előtérbe a személyi jövedelemkiegészítésekkel és a folyamatos költségek állami finanszírozásával szemben.^{6/}

Mivel az állami támogatás mértéke és mindenkori konkrét formái a hosszú távu gazdaságpolitikai elképzelések megvalósítását szolgálják, szükséges áttekinteni azokat az elvileg lehetséges megoldási módokat, gazdaságpolitikai elképzeléseket, amelyek a gyenge termelőszövetkezetek jövőbeni fejlesztésére, megszilárdítására vonatkoznak.^{7/}

A fejlődésben elmaradott agrárterületek, amelyek a termelőszövetkezetek összterületének 28,6 %-át teszik ki, távlati /1970-85/ közötti fejlesztésére tett különböző javaslatok lényege az adott földterület szociálisabb hasznosításának megteremtése, mert a munka társadalmi termelékenysége a jobb talajokon és a kedvezőbb fekvésű területeken elismerten nagyobb, mint a kedvezőtlen adottságú területeken.

A mintegy 924 gyenge termelőszövetkezet jövőbeni sorsára felvetett javaslatok között a legradikálisabb területhasznosítási elgondolás a természeti erőforrásokban szűkös terület egy részének a mezőgazdasági művelésből történő kivonása. E javaslat gazdasági alapja abban áll, hogy a mezőgazdasági termelés fejlődése következtében a távlati tervidőszakban a társadalom számára szükséges termékmennyiséget már némileg csökkenő

6/ Erdei Ferenc: "A mezőgazdasági termelőszövetkezetek differenciáltsága". /Közgazdasági Szemle, 1968/11./

7/ Hipotézisek és prognózisok az élelmiszergazdaság fejlesztésének távlati tervezéséhez. /Gazdaság, 1970.1.sz./
Területfejlesztési Agrár Szakbizottság: I.m.
Erdei Ferenc: I.m.

termőterületen is gazdaságosan elő tudjuk állítani. Bizonyítékként elegendő utalnunk a kenyérgabona termelés közelmúltban bekövetkezett fejlődésére. Ugyanakkor az előzőekben említett 1967-re vonatkozó gazdasági számítás által felvetett probléma és más társadalmi kérdések alapos megfontoltságra készítetnek a javasolt hasznosítási mód megvalósítása tekintetében. Nem lehet ugyanis olyan területeken megszüntetni a mezőgazdasági termelést, amely területek termékeire még szüksége van a népgazdaságnak. Elengedhetetlen továbbá az érintett területeken élő lakosság megélhetéséről való gondoskodás a magasabb termelékenységu ágazatokba történő átcsoportosítással. A szociális gondoskodás megfelelő helyi ipari bázis hiányában viszont komoly költségvetési többlet terhet jelent.

A felvetett különböző ellentétes szempontok alapján a gondosan körülhatárolt területeken a mezőgazdasági művelésből történő kivonást több fázisban célszerű megvalósítani. A területek egyik részén pl. a homoktalajokon és a dombvidékeken a veszteséges szántóföldi kulturák és az állattenyésztés helyett erdőtelepítést-gazdálkodást indokolt létesíteni. Másrészt a körülhatárolt területek fennmaradó részét a mezőgazdasági művelésből fokozatosan teljesen ki kell vonni.

A területhasznosítás másik alternatívája az intenzifikálás nélküli hasznosítás. A szükségletkielégítés érdekében ez a javaslat lényegében a belterjesség fokozása nélkül kívánja hasznosítani a jövőben is az árvízveszélyes területeket és a közepes termőképességű dombvidéki talajokat. Az egyszerű újra termelést folytató területeken a társadalmi haladás megvalósí

tása továbbra is az állami támogatás egyszerűbb formáira há-
rul.

A természeti erőforrásokban szűkös agrárterületeken gaz-
dálkodó gazdaságok jövőbeni fellendítésére vonatkozó kevésbé
költségigényes javaslat a helyi adottságokhoz jól alkalmaz-
kodó gazdálkodási struktúra kialakítása. A racionális gazdál-
kodási szerkezet kialakításának lényeges mozzanata az illető
területeken a művelési ágak szerkezetének megváltoztatása a
művelési ágak egyszerűsítésével, mivel azok jelenleg sem tér-
ben, sem méretben nem alkalmazkodnak megfelelően a talaj,
a domborzati és klimatikus viszonyokhoz. Nem elhanyagolható
lehetőség a jövedelmező gazdálkodás megvalósításában a raci-
onális melléküzemági tevékenység kiszélesítése sem. Hiszen a
melléküzemágak a munkaerő állandó foglalkoztatásában betöl-
tött szerepükön kívül jövedelmükkel ellensúlyozni tudják a
mezőgazdasági tevékenységből eredő üzemi veszteséget - ahogy
erre Erdei Ferenc tanulmányában rámutat. Egyes közgazdászok
a melléküzemágak létesítésének ösztönzése érdekében az ipari
tevékenységek állami szubvencionálásához hasonló támogatási
formák /pl. forgalmi adó elengedés, nyereségadó csökkenés/
életbe léptetését is indokoltnak tartják.

A kedvezőtlen termőhelyű gyenge termelőszövetkezetek
veszteséges gazdálkodásának fő oka a jelenlegi jövedelemsza-
bályozási rendszer keretei között a mezőgazdasági kulturák al-
acsony hozama. Ebből kiindulva szilárd meggyőződés, hogy a
gyenge tsz-ek tartósan jövedelmező gazdálkodása feltételeinek
megteremtése szempontjából a talajok természetes termőképessé-
gét javító melliorációnak van legnagyobb jelentősége. A termé-

szeti erőforrásokban szükös területek nagy részén eredményesen elvégezhető meliorációs munkálatok /homoktalajok altalajjavítása, a szikes talajok termőképességének a helyreállítása, valamint a talajerozió elleni hatékony védekezés/, bár komoly népgazdasági áldozatot igényelnek, jelentősen átalakítanák a gazdálkodás feltételeit. Természetesen a meliorálható területek kijelölésében is az egyszeri beruházások megtérülésének szigorú gazdaságossági kritériumait szükséges figyelembe venni.

A fontosabb elképzelések között szükséges megemlíteni, hogy az agrárközgazdászok egyik csoportja általános gazdaságpolitikai megoldást, rendezést tart szükségesnek ahhoz, hogy a gyenge tsz-ek számára is reálissá váljon a jövedelmező gazdálkodás elérése. Itt arról az ismert nagyon átfogó szabályozási módosításról van szó, hogy a még művelésre alkalmas /és szükséges/ legrosszabb adottságok között átlagosan gazdálkodó termelészövetkezetek ráfordításai is megtérüljenek a felvásárlási árakban. Ilyen megoldás mellett azonban új ár, adó és pénzügyi rendszerre lenne szükség.

Végezetül megemlítjük, hogy az alapvető hasznosítási lehetőségek mellett ismeretesek egyéb alternatívák is. Egyes nézetek szerint a gyenge termelészövetkezetek gazdasági megszilárdítását a jó tsz-ekkel, illetve állami gazdaságokkal történő egyesítések keretében célszerű megoldani. Az állami támogatás szempontjából valóban kedvező egyesítéseket azonban csak abban az esetben szabad megvalósítani, ha a társ jó szö-

vetkezet vállalja és elbirja a megoldás kedvezőtlen hatásait. Mások szerint az ipari centrumok és üdülőtelepek közelében fekvő szűkös agrárterületeken a személyi tulajdonon keresztüli értékesítés is megoldási mód.

Anélkül, hogy az áttekintett elvileg lehetséges megoldási módok, elképzelések távlati hatását értékelnénk megállapíthatjuk; optimális megvalósításuk esetében várható a mezőgazdaság hatékonyabb fejlődése, a gyenge termelészövetkezetek számarányának jelentős csökkenése, de nem várható a gazdaságok közötti differenciák teljes megszűnése.

x

Kérdések és válaszaim a referátummal kapcsolatban:

Szabó Gábor elvtárs

Kérdés: Egyrészt azt kérdezi, hogy az ismertetett korrelációs számítások kizárólag csak a gyenge termelészövetkezetekre vonatkoznak-e? Másrészt felveti azt a nagyon érdekes problémát, hogy a magas tagsűrűség vajon csak a jó termelészövetkezetek fő jellemzője-e?

Válasz: Elmondhatom, hogy az említett korreláció számítását az összes tsz. adatai alapján végezték el. Országos szinten azonban a korrelációs összefüggés a természeti adottságok és a gazdálkodás színvonala között gyenge. A termelészövetkezetek egyes kategóriáin belül viszont a helyzet nagyon eltérő, mert a gyenge kategóriába tartozó tsz.-nél az összefüggés nagyon erős, itt tehát a kedvezőtlen természeti erőforrások

nagymértékben befolyásolják az eredményeket. Annymra, hogy ezt a befolyásoló szerepet más gazdálkodási tényezőkkel jelenleg még nem tudják ellensúlyozni. A közepes és jó tsz-ben viszont csökken a befolyásoló hatás, mivel itt az eszköz és munkaerőellátottság veszi át a gazdálkodási színvonalat meghatározó szerepet. Másrészt felém is felveti azt a nagyon érdekes problémát, vajon lehet-e olyan összefüggésről beszélni, amely szerint a magas tagsűrűség a jó tsz-eket jellemzi, az alacsony pedig a gyenge tsz-ek stabil jellemzője. A felvetéssel kapcsolatban úgy gondolom, hogy ezt a kérdést érdemes lenne komolyan megvizsgálni országos szinten minden tsz. vonatkozásában matematikai módszerekkel. Véleményem szerint fő vonalakban létezhethet ilyen tendencia, mivel általában véve az ország egyes tájait tekintve ott a legnagyobb a népsűrűség, ahol a talajok természetes eltartóképesége az átlagnál jobb, vagy ahol komoly ipari bázis van. Természetesen az általános tendencia mögött jelentős eltérések is előfordulhatnak. Pl.: a gyenge tsz-ek országos szintű alacsony tagsűrűsége mellett közismert, hogy a Nyírségben és a Duna-Tisza Közén éppen a magas tagsűrűség okoz problémát. A kérdéssel kapcsolatban végül megjegyzem, hogy az egyes gazdaságok szempontjából a kérdés másként merül fel: ott a probléma inkább az, hogy az adott gazdasági feltételekhez viszonyítva optimális-e a munkaerő mennyisége és minősége, vagy pedig túl magas, illetve túl alacsony tagsűrűség az, ami behatárolja, leszűkíti a gazdaságok racionális döntési lehetőségeit.

Muhi László elvtárs

Kérdés: Az említett Takács-féle számításban mennyiben vették figyelembe a gyenge tsz.-ek termelési volumenét?

Válasz: Ertelmezésem szerint abban a számításban az alapkérdés, mi lenne a hatékonysági és társadalmi következménye annak, ha a 180 tsz.-ben beszüntetnék a jelenlegi mezőgazdasági termelést és a felszabaduló eszközöket máshová csoportosítanák át. Tehát a tanulmányban a mezőgazdasági termelés teljes beszüntetésével számoltak.

Bársony Erzsébet elvtársnő

Kérdés: Szeretné megismerni a korrelációs számítás részleteit, mert a helyi tanácsi szervek által elvégzett hasonló számítás eredményei ellentétesek a referátumban elhangzottaknál.

Válasz: Az általam említett korrelációs számítás 30% tsz. 1967 évi zárszámadási adataival végezték el. A természeti adottságok jellemzésére, mint már említettem, a kataszteri biztosa jövedelmet fogadták el más jobb mutató hiányában. A gazdálkodási színvonalat pedig olyan részmutatókból szintetizálták - rangszámok segítségével - mint az 1 kh termőterületre jutó álló- és fogyóeszköz érték, számosállat, összes ledolgozott munkanap, szövetkezeti bruttó jövedelem. A részmutatók között szerepelt még pl. az 1 dolgozó tagra jutó rézesedés, összes felhalmozás, stb.

A természeti erőforrások /elsősorban talajminőség/ és az

igy jellemzett gazdálkodási színvonal között országos szinten a korrelációs együttható értéke $+0,553$. Az átlagos szinten belül az egyes kategóriákban az összefüggés - ahogy ezt az előzőekben már említettem, nagyon eltérő. Egyébként az agrár-irodalomban e témakörben ellentétes álláspontok és nagyon eltérő korrelációs számítási eredmények ismeretesek. A magam részéről igyekeztem a legfrissebb és a legalaposabb számítás. eredményeit ismertetni és belőlük néhány következtetést levonni.

Nyolcas Boldizsár elvtárs

Kérdés: Hogyan történik a tsz.-tagokról való gondoskodás az egyes javaslatokban?

Válasz: Az említett irodalmakban állandóan visszatérő gondolat a gyenge tsz.-ek tagságáról való gondoskodás. Különböző elképzelések vannak, pl. ipari munkaalkalmak biztosítása, a tagok állami gazdaságokba történő munkavállalása. Ezen kívül elképzelhetőnek tartom a nyugdíjkorhatár leszállítását és a nyugdíjak összegének felemelését. Mindezek azonban csak elképzelések és nem szociálpolitikai döntések.

Nagy Lajos elvtárs

Kérdés: Ismeretesek-e, hogy az állami támogatás nagyságát milyen módszerekkel határozzák meg? Sokak véleménye szerint ugyanis az árdiszparitás oldaláról már nem lehetséges ez.

Válasz: Sajnos az eddigiekben az irodalmak sem az állami támogatás pontos mértékéről, sem a meghatározásuk módszereiről

tájékoztatást nem tartalmaznak. Véleményem szerint a szükséges állami támogatás mértékét az árdiszparitás oldaláról pontosan nem lehet megállapítani. Ugy gondolom, hogy helyesebb módszer a bruttó jövedelemhiány megállapítása lenne, amely a szükséges /indokolt/ személyi jövedelmek, az állami befizetések, a felhalmozási szükséglet összegének és a tényleges szövetkezeti bruttó jövedelemnek a különbségként közelíthető meg. Nagy Lajos hivatkozik arra, hogy egyes nézetek szerint hazánkban már megszűnt az ipari és a mezőgazdasági termékek árdiszparitása és ezért ezen az alapon nem is lehet az állami támogatás mértékét meghatározni, szükségességét elfogadni. Valójában Vincze Imre a Pénzügyi Szemlében kifejti, hogy a magyar mezőgazdasági felvásárlási árak színvonala magasabb a világszintű áraknál is a mezőgazdaság árkedvezményel vásárolt ipari termelési eszközöket. Ezzel a nézettel annyiban nem tudok egyetérteni, hogy figyelmen kívül hagyja belső adottságainkat, történetesen az ipari termékek világszintű áránál általában magasabb árszintvonalát.